

IV. PÜSPÖKI JELENTÉS

1925. október 10.

Ravasz László (kép jobb szélén, középen) 1925-ös szolnoki egyházlátogatása alkalmával –
„...nagyobb katolikus községbe beszivárgó református gyülekezetek, amelyeknek
tipikus példájául szolgál Kiskunfélegyháza, Kocsér, *Szolnok*...”

Nagyméltóságú Elnök Úr!
Főtiszteletű Egyházkerületi Közgyűlés!

Idei egyházkerületi közgyűlésünk előreláthatólag úgynevezett szürke gyűlés lesz. Tárgysorozatában nincsenek nagyjelentőségű és gyökeres változásokat felidéző kérdések. Lelki háztartásunk mindennapi gondjai és bajai foglalkoztatnak ma minket, azért tisztelettel teljes jelentésem is igénytelenebb lesz, mint a megelőző. – Azonban ez a különböztetés kicsiny és nagy dolgok között, határozottan emberi mérték. Ki mondhatná azt, hogy Isten országában valami kicsi és hogy a Krisztus királyságában valami, amit Ő parancsol, jelentéktelen, mikor Jézus annyira a szívünkbe véste a *kevesen* való hűségnek nagy jelentőségét. Azért teljék meg a lelkünk nagy felelősségünk érzésével annak a meggondolására, ki az, Akitől a megbízatást vettük, micsoda, munka az, amit el kell végeznünk és mekkora a mi erőtlenségünk, amivel szolgálunk. Maga Isten bízott meg minket és azzal bízott meg, hogy az Ő lelki országát építsük és királysága számára e magyar földön bástyákat emeljünk és mesgyéket húzzunk. És mi vagyunk azok, akiket Ő erre a tisztre méltóztatott – magunkba nézve, suhanjon végig lelkünkön bűnbánatunknak árnyéka.

Változások, élők, halottak

Amint végigtekintek e kürtszóra egybegyűlt seregen, régi szokás szerint: *mortuos plango, vivos voco.*¹

39. év óta első eset, hogy nincs közöttünk az a férfiú, aki első volt közöttünk, mert mindnyájunknak szolgált. Szilassy Aladár tanácsbíró úrra gondolok, aki a dicsőséges egyház kies mezőiről nézi az ő ecclesia militansának² ideleenn vívott küzdelmeit. Holnap mindnyájan az Úr házában emlékezünk meg mindazokról az áldásokról, amiket lénye és szolgálata útján Istentől vettünk. Kivételes volt az ő egyénisége, mely még életében, szinte a szemünk láttára, történelmivé vált. Illő tehát, hogy kivételes módon áldozunk emlékezetének s úgy gyűjtsünk neki lángot, mintha nemcsak személyes értékeinél, hanem hivatali állásánál fogva is vezérünk lett volna. Az erre vonatkozó határozatot főgondnok úr őexcellenciája szép és igaz megemlékezése kapcsán már méltóztatott kimondani.

Emlékezetünk galambja reá röppen, a bicskei temetőben *Lévay Lajos* tiszteletbeli esperes, egyházkerületi tanácsbíránk alig néhány hónapos sírjára. Hű volt, szelíd és bölcs. Magát nem kímélte, hanem szolgálatban eltékozolta egész életét s mindazt, amit egy ilyen élet anyagiakban teremhetett volna, ő csak lelki gyümölcsöket akart hozni s gazdag termésének súlya alatt életfája megroppanva, csendesen letört. Tisztán és elegyítetlenül szólt az Igét s egyike lón a legnemesebb prédikátori típus képviselőinek. Sokaknál előbb meglátta, hogy egészen különös pásztori módszerre van szükségünk, mert e téren óriás mulasztások állanak mögöttünk és óriás feladatok előttünk, egyike volt tehát azoknak, akik már hajnalban beállottak a szőlőskert munkásai közé. Tudta, hogy az egyházi kormányzat a szeretet guberniuma és már fiatal korában szívénel fogva atyai súlya volt. Sírjára az egyházkerület nevében koszorút helyeztem, hátramaradt özvegyének elnöktársam őexcellenciájával együtt kifejeztük egyházkerületünk részvétét és gyászát. Kerületi gyűlésünk méltóképen cselekedett, midőn *Lévay Lajos* emlékezetét főgondnokunk meleg szavai után jegyzőkönyvében megörökítette és a gyászoló hitvesnek legbensőbb részvétet tolmácsolni határozta. Immár megtért az előtte valókhöz *Benkő Gyula*, a baranyai egyházmegye tiszteletbeli gondnoka. Meleg búcsút vettünk tőle, mikor megfáradt alakja kiállott a kemény

¹ az élőket hívogatom, a holtakat siratom – középkori harangfelirat

² küzdő egyház

munkából. Álljunk meg sírja mellett s még egyszer gondoljuk el mindazt amit tőle vettünk s áldjuk emlékezetét. – Hosszú szenvedések után megérkezett végső állomására a minden élők útján *Apostol Pál*, a kunszentmiklósi gimnázium igazgatója, egyházkerületünknek éveken át hűséges középiskolai előadója. Abból a generációból való volt, amelyet a Baksay Sándor nagy lelke állított az egyházkerület szolgálatába. Jelleme tűzben megpróbált arany volt és megtalálhattuk nála a meghívásnak ama fehér követ, amelyről a Jelenések könyve beszél. Apostol Pál hűséges szolgálata mellett bizonyosság a kunszentmiklósi gimnázium, a dunamelléki egyházkerületnek vele szolgáló tanárnemzedéke és az az egyházkerület, amely az ő előadói szolgálataival élt. Legyen áldott emlékezet.

Lelkipásztoraink között az idén nagy volt a halál aratása. Morvay Ferenc, Tóth Kálmán, Szabó Gyula, Biró Mihály, Dömötör Endre, idősebb Gerenday Endre, Varga Zsigmond, Fehér Gyula és Megyericsy Béla tették le örökre a földi szolgálat palástját, hogy felöltözzenek abba a fehér ruhába, amelyet a Bárány vére mosott meg és átmenjenek nehéz szolgálatuk árnyékai közül a mennyei napnak dicsőségébe.

A testvér evangélikus egyház két nagy halottat siratott s e gyász minket is illet, nemcsak a testvéri viszonynál fogva, hanem az elhunytak nagy jelentőségénél fogva is. Az egyik *Gyurátz Ferenc*, a dunántúli evangélikus egyházkerület nyugalmazott püspöke, a másik eperjesi *Scholtz Gusztáv*, nyugalmazott bányakerületi püspök. Mind a két nagy halott elhunyt felett elnöktársam öccsellenciájával együtt kifejeztem az illetékes püspökök előtt egyházkerületünk részvétét. Indítványozom, hogy emlékezetüket iktassuk jegyzőkönyvünkbe.

Két régi, kedves arc hiányzik közülünk. Mindkettőt betegség tartja vissza. Az egyik Nagy Ferenc esperes, a másik Sógör Endre egyházkerületi számvevő. Reméljük és kérjük Istent, hogy nemsokára teljes jó egészségben állhassanak munkába.

E jelentés már sajtó alatt volt, midőn két új gyász érte. Az egyik kerületünk nesztorának³, bátori *Sigra Pál* egyházkerületi tanácsbírónak érett gabonaként való betakaríttatása. Tíz éve állott egyházkerületünk szolgálatában és mindig maga volt a pontosság, lelkiismeretesség, puritán hűség. Tudta, hogy az anyagi javakat Isten nem ingyen adja, hanem életünk jókora darabját kívánja meg érte verítkezésben, munkás törődésben. Ezért nagyon megbecsülte az egyház filléreit és ugyanezt követelte másoktól is. Régi módi úr volt, a múlt század hatvanas éveinek nemzeti és kultúr-romantikája lakozott benne. Az utolsó lehelletéig kitartott, azt lehet mondani, hogy becsületes munka mezején esett el. Áldott emlékezet! A másik nagy halottunk *Zsilinszky Mihály*. Szívvel, lélekkel az evangélikus egyház tagjának vallotta magát, de azért egyénisége olyan jelentőségre emelkedett s pályája olyan utat futott be, hogy mi is a magunk halottjának tarthatjuk. Sokáig ő volt a protestáns érdekeknek a kultuszminisztériumban hivatalos képviselője mint államtitkár s e minőségében helyét jelesül megállta. Előbb másodelnöke, később elnöke volt a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak és a protestáns gondolatoknak úgy a történelemtudományban, mint a magyar szellemi életben bátor, lelkes és tiszteletet parancsoló apologetája volt. Áldás emlékezetére.

Vivos voco. Egyházkerületünk tanácsbírói kara a megejtett választás során három új, értékes egyéniséggel gyarapodott, két lelkésszel, egy világgal. Az egyik Sebestyén Jenő, teológiánk kiváló professzora, aki a magyar kálvinizmus elméleti és gyakorlati szolgálatában már eddig is igen jelentős szolgálatot végzett úgy hazánkban, mint külföldön, a másik Keresztesi Samu zuglói lelkész, ki hűségével, szeretetreméltóságával minden tanácskozóteremnek szívesen látott vendége. Tanácsbírói karunkban

³ egy adott közösségen belül a legöregebb, legnagyobb tekintélyű személy

üdvözljük Végh Bélát, a hű és igaz munkást, nemes tradíciók ápolóját s Krisztus egyházának buzgó szolgálóját. Az aljegyzői karban is egy szimpatikus fiatal arc, régi ismerősünk, néz reánk, Göde Lajos püspöki másodlelkész, akit sem megterhelni, sem kifárasztani, sem elkedvetleníteni nem lehet, s akit épen ezért nem lehet eléggé megbecsülni. Itt is sokat várunk tőle, mint mindenütt, ahol forgolódik.

Külföld. Világprotestantizmus. Stockholm

Az idén is rajta voltam., hogy a magyar reformátusság a világprotestantizmus nagy életegységében a maga méltó helyét elfoglalja és annak áldásaival élhessen. Ezt a célt szolgálták először illusztris külföldi látogatóink s azután a nagy külföldi összejöveteleken magyar egyházunk képviseltetése.

Az előbbiről adva számot, el kell mondanom, hogy az amerikai protestantizmust két nagy gondolat foglalkoztatja. Az egyik az összes evangéliumi egyházak szolidaritásának kiépítése, amely kétségtelenül azzal jár, hogy a vezető szerep számbeli, anyagi és helyzeti súlyánál fogva az amerikai protestantizmusé lesz. A másik pedig ez egység óriási lelki és társadalmi erővel a háborúnak a népek életéből való végleges kiküszöbölése. Úgy az első, mint a második gondolatnak következése az, hogy felelősséget éreznek a széttépt és megrontott európai egyházak iránt. Egyfelől tehát ezeknek felsegítésén fáradoznak. Másfelől az egymástól lelkileg nagyon elszakadt és különösen a világháború folytán nagy lelki távolságba került európai egyházakat fensőbbes szempontok csendes kényszerével belső kiengesztelődés felé kívánják vezetni. Ennek a nagy koncepciónak hatalmas képviselője a „Federal Council of the Churches of Christ in America”, amelynek főtitkára, Charles S. *Macfarland* lelkész úr látogatott el hozzánk a nyáron, hogy személyes impressziót vegyen arról a terepről, amelyen eddig is annyi szép szolgálatot végeztek. Ugyancsak ennek az akciónak a szolgálatában járt közöttünk a Federal Council európai titkára: Adolf Keller, volt zürichi lelkész úr, akinek intenciói szerint létesült ezelőtt három évvel a Magyarországi Egyházak Központi Segítő bizottsága. E mellett két illusztris látogatója volt egyházunknak, az északamerikai presbitériánus egyház részéről, W. Sylvester Beach D. D. és Charles Herron D. D. professzor urak. Az áldottlelkű James Good halála után délkelet Európának gondját Sylvester Beach úr vette vállaira, aki az összeomlás óta immár negyedszer hajózza át az óceánt, hogy amerre jár, mindenütt áldássá és segedelemmé váljék. Különösen köszönjük neki azt a meleg, benső szimpátiát, amelyet irántunk személyileg érez és azt a nagy megértést amivel a határokon túl senki által fel nem fogott vagy felfogni nem akart magyar igazságot velünk együtt látja. Skót barátainknak kiváló küldöttsége utazott Erdélybe s pár napig Budapesten megpihent. E küldöttség vezetője dr. George Frank Knight glasgowi lelkész volt, az U. F. Ch. kontinentális bizottságának elnöke. A presbiteri egyház világszövetsége cardiffi ülésén, fájdalom, nem vehettem részt de távolmaradásomból semmi hátrány nem származott, miután a magyar református egyház a maga egészében, épp úgy, mint a Dunamellék különösen, kitűnően volt képviselve, az utóbbi Petri Pál, Sebestyén Jenő és Viktor János urak személyében, kiknek köszönöm szíves fáradozásaikat és a konferencián teljesített értékes szolgálataikat. Alapos reménységünk van arra, hogy hat év múlva a presbiteri világszövetség keleti ága Budapesten fog ülésezni. Reméljük, hogy akkorra teljes mértékben kiépül a szövetség keleti részének kontinentális féltekéje is, s a nagybritanniai másik féltekével még bensőbb kapcsolatra jutva, előbbre viszi a világvilágkálvinizmus megszervezésének és mobilizálásának nagy ügyét.

Nem tudom, van-e időm beszámolni itt ez év, sőt e század legnagyobb egyháztörténelmi eseményéről, a *stockholmi világszövetségi konferenciáról*? Üzenete kinyomtatva közkezen forog s így is kérem lelkészársaimat, a tanárokat és az egyházi sajtót, hogy publikálására és ismertetésére kövessenek el minden tőlük telhetőt.

A stockholmi világgyűlés jelentőségét először is annak méretei adták. Körülbelül 700 hivatalos tagja volt, 37 nemzetből és 31 világegyházból. Mindenik képviselőt saját egyháza küldte, vagy ajánlotta, ennél fogva e testület jó egynéhány század legnagyobb és csaknem univerzális gyülekezete volt. A keresztyénség *többsége*, majdnem háromötöd része szólalt meg benne. E világgyűlésről csak a római katolikus egyház hiányzott, de az teljesen hiányzott.

A gyűlés maga óriási történelmi és spirituális szemléletet nyújtott. Nyilvánvalóvá tette azt, hogy a világkeresztyénség három fő irányból áll, amely mindenik csak egy részét jelenti a keresztyénségnek, de azért mindenik a katholicitás igényével lép fel. E három: az *orthodox katholicizmus*, a *római katholicizmus* és az *evangéliumi katholicizmus*. E három közül ma még szeparált és exkluzív a római katholicizmus; katholicitása legkevésbé az evangéliumi keresztyénségnek van kiépítve; a világtörténelem nagy gyakorlati kérdéseivel szemben pedig leginkább hátra van még a keleti katholicizmus. Az is bizonyos, mihelyt a keresztyénséget, mint egységet tekintjük, hogy egyik ág sem elégséges önmagában, bár mindenik elégséges önmagának. Dogmatikailag mindenik önmagában áll vagy esik, de ethikai és társadalmi missziójában mindenik rá van szorulva a másikra, mindenkire rá van szorulva az egyetemes keresztyénség és mindenik tulajdonképeni igaz helyét az egyetemes keresztyénséggel való viszonyban kapja meg.

Második nagy jelentősége ennek a nagygyűlésnek az, hogy ilyen vállalkozás egyáltalában sikerült. Ezelőtt 10 évvel, 100 évvel, 400 évvel naiv álmodozónak tűnt fel, még ha Leibniznak nevezték is az illetőt, aki egy ilyen világgyűlés eszméjével állott volna elő. És ma biztosan, szinte magától értetődő energiával állott egybe ez a gyűlés, úgy, ahogy a költöző madarak társadalma száll meg. Valamit meg lehetett érezni Stockholmban abból, hogy mi az idők teljessége, mikor érkezik meg egy olyan pillanat, amelyekben a lehetetlen váratlanul lehetővé válik. A világháborúban szétépett és megrontott világ jobbik lelkiismerete ébredt fel a Krisztus egyházában, amikor megtették az első lépést arra, hogy amit elrontott a hitetlenség, a hit újra megépítse. Ebből következik, hogy az egész kongresszuson a megértés és kiengesztelődés szelleme húzódtott végig, s mint ahogy a régi ökumenikus zsinatok az eretnekség szakadatlanul jelenvaló réme ellen harcoltak, úgy küzdött ez a kongresszus egy láthatatlan, de jelenvaló rém ellen, a háború gondolata ellen.

Harmadik korszakos gondolata volt e kongresszusnak az, hogy nem dogmatikai egységet keresett, hanem azt a kérdést vetette fel, hogy a nagy gyakorlati problémákkal szemben, amelyek az egész keresztyén anyaszentegyházat életbevágóan érdeklik, mit tehet *együtt* Krisztus mindenik egyháza. Természetes, hogy a kérdések felvetésénél és megítélésénél mindjárt kiderül az, hogy a gyakorlati cselekvés a világnézet függvénye és más a program, ha más az elv, viszont más az elv, ha más a hit. Azonban az is bizonyos, hogy addig, amíg egy fának az ágai elválnak egymástól, sokáig együtt haladnak a közös sugárban vagy főágban. Cserjének nézné a cédrust az, aki azt hinné, hogy már a kezdet kezdetén széjjel kell válniok az ágaknak. A keresztyénség hosszú úton egységes sugárban halad míg keleti és nyugati ágra szakad. A protestánsizmus sokáig élő egység míg szétválik objektív és szubjektív protestánsizmusra. Azt kell tehát megkeresni, hogy meddig tart a közös érdekelttség vonala és mit lehet e közös vonalon tenni.

Nagy jelentőségű dolognak tartom, hogy amikor a keresztyénség többsége összeül, amelyen fájón hiányzik a meghívást el nem fogadó testvér, az egész gyűlés folyamán egyetlen egy agresszív hang sem hangzott el azzal az egyházzal szemben, amelyet nem az akadályozott meg az eljövételben, hogy nagyon igaznak tartja a maga hitét, hanem az, hogy hamisnak tartja a miénket. Ezért nem tudott velünk sem tanácskozni, sem imádkozni. Ez a gyűlésnek nemcsak emelkedett szelleme, hanem ereje és öntudata mellett is bizonyít.

Kiemelem továbbá a gyűlésnek azt a jelentőségét; hogy ez volt a háború óta az első alkalom, ahol a német keresztyénség óriási intellektuális súlyával és kissé zordon külsejével egyenlő fél gyanánt ült az asztalnál és gyakorolta azt a fölényt, amit szelleme természetszerűleg bírt és csupán annyi hátrányt szenvedett, amennyit magatartása esetleg okozott.

Természetes dolog, hogy az orthodox egyház megjelenése különös mértékben magán mutatta a kísértetnek a bélyegét. Ideiglenes tagokul tekintették magukat és még ezután határoznak afelől, hogy továbbra is velünk jönnek-e vagy nem. Meg van a reményem arra, hogy vezetőik, akik a keleti egyház nyugatra néző ablakait egymás után tárják ki, nem fogják elzárni egyházukat az ilyen érintkezések felbecsülhetetlen szellemi hatásai elől. Annyival kevésbé, mert a görögkeleti egyház az, amelyik éppen Oroszországban, máról holnapra, a legmodernebb problémák elé állítottatott s amelynek módszerében nyugatibbnak és újabbnak kell lennie a legújabb és legnyugatibb egyházaknál. Az orthodox egyház csak a protestántizmus nagy tanúságainak megszívlelése után fogja tudni megtartani legnagyobb birodalmát: az orosz népet.

Természetes dolog, hogy a gyűlés tulajdonképpen a világprotestántizmus gyűlése volt, a világprotestántizmus irányai, elvei és módszerei mérkőztek benne. Szemmel láthatólag két fő sodra volt a gondolatoknak. Egyiknek az volt az alaptétele, hogy ez e világ a maga erőivel és módszereivel tartsa meg magát úgy, ahogy tudja, ha egyáltalán tudja. Az egyháznak, a vallásnak az a feladata, hogy e romlott világból menekülő lelkeknek csöndet, békét, pihenést adjon s átvezessen abba az országba, amely nem e világból való. Ez az irány a keresztyénségnek quietivumait,⁴ elpihentető és vigasztaló erőit, a belső élet legfelsőbb fórumát, ítéleteinek jogerejét, elégtételének érvényét vitatta és hirdette, éppen azért méltán mondhatjuk szubjektív protestántizmusnak. Ezt az irányzatot bizonyos askétizmus, pesszimizmus, miszticizmus jellemezte. A másik irány alapgondolata az volt, hogy a keresztyénségnek Isten országát ebben a világban kell megérteni. Meg kell változtatod a gazdasági rendet, ki kell egyenlítenie az ellentéteket, szabályozni kell a jogalkotást és a társadalmi, sőt világpolitikai viszonyokat. Eliminálnia kell a világba az alkoholt, a háborút, a prostitúciót, a munkanélküliséget. Ez az irány arra hivatkozott, hogy mi Isten királyságának vagyunk a polgárai, tehát ezt a jelenvaló világot az Ő uralma alá kell hajtanunk. Ezt az irányt nevezem objektív protestántizmusnak. Kell-e mondanom, hogy e két irányban a világ két nagy szelleme, Luther és Kálvin mérkőzik úgy, hogy egyik segíti a másikat. De világossá lett az is, hogy a protestántizmusnak két kísértéstől kell óvakodnia. Egyik az, hogy szubjektivitása ne váljon terméketlen kegyességgé. Másik, hogy objektív iránya ne szekularizálja önmagát és a keresztyénség egy szép napon nehogy arra ébredjen, hogy az egész evangélium népjóléti mozgalommá vált. Erre pedig mindenképp az segíti, ha a másakra is igénybe veszi áldásait és tanul tőle.

Az egész konferencián végtől-végig húzódott valami emelkedett testvéri érzület. Egyik felszólaló tréfásan említette, hogy míg a niceai zsinaton egyik patriarcha heves dogmatikai vita közben úgy megrúgta a másikat, hogy az nemsokára belehalt: ezen a zsinaton halálos ellentétben álló népek gyermekei szorítottak őszintén kezét, vettek együtt úrvacsorát és imádkoztak közösen. Nekem is megadatott az alkalom elmondani a gondolatok eme nagy olimpiáján annyit, hogy mi igenis a világbéke és lefegyverzés gondolatának népe vagyunk, csak egyet lásson meg mindenki: ez a mai béke rosszabb a harcnál s az igazságtalan politikai és gazdasági jóvátételt követnie kell egy igazságos, erkölcsös és teljes jóvátételnek. Aki a béke gondolatát a jelenlegi igazságtalanságok stabilizálására rántja elő, visszaél vele. A békét ezután kell megcsinálni, mert ma nincs meg. Ezt nevezi az Úr eirénépoiesisnek⁵ és az ilyeneket fogadja el az Ő fiainak.

⁴ cselekvés helyett, nyugalomban maradásra való ok (Schopenhauer)

⁵ béketeremtés

Mielőtt búcsút vennék e tárgytól, legyen szabad annak a gondolatnak kifejezést adnom, hogy a magyar reformátusság, illetve protestántizmusnak, egyik nagyon sürgős feladata az volna, hogy önmagáról teljes, részletes, hű képet nyújtson a külföldi protestántizmusnak: *a magyar protestántizmus állapotrajzát kell megírtni angol nyelven*. E mű egyfelől a magyar protestántizmus jelenlegi helyzetét a múltjából magyarázná és világosítaná, másfelől ezt a múltat hozzá kapcsolná s hogy úgy mondjam, közös mértékegységre véve, közös földabroszba rajzolná bele az európai, illetőleg a világprotestántizmus történelmébe. Ha ismeri is valaki a történetünket, nincs távlata, nincs mértékegysége, minket pedig csak történetünkön keresztül lehet és érdemes megismerni. Viszont történelmünket csak rajtunk keresztül. Azt hiszem, igen nagy szolgálatot tenne Magyarországnak az, ki egy ilyen könyvet megírtna, vagy kiadatna.

Egyetemes egyház

A magyar református egyetemes egyház életéből minket most egy mozzanat érdekel és ez a kecskeméti jogakadémia sorsa. Dunamellék mindent elkövetett, hogy kezén el ne vesszen az ősök drága alkotása, a kecskeméti jogakadémia. Félto szeretettel és fájó büszkeséggel adtuk át az egyetemes magyar egyháznak abban a hitben, hogy új, dicsőségesebb korszak tárul fel előtte. Azonban a kecskeméti jogakadémiának – ha tovább akar fejlődni – több száz millió fedezetlen hiánnyal kell megküzdeni. Felfogásunk az, hogy ha az akadémia az egyetemes református egyházé, az egyetemes református egyháznak kell fenntartásáról gondoskodnia. A dunamelléki egyházkerület ezzel nem akar jelenlegi terheitől szabadulni, sőt kész újabb terheket is vállalni, bár anyagi erőinek fogyta komolyan figyelmezteti e lépéssel járó teljes felelősségére, de csak akkor, ha e tekintetben nemcsak a tiszántúli egyházkerület dicséretes segedelmét élvezi, hanem maga mellett érzi a másik két kerületnek, a tiszántúlinak és dunántúlinak támogatását is. Mi tudjuk az anyagi és érzelmi nehézségeket, amelyekkel e két kerület küzdeni kénytelen. De mindennél világosabban áll előttünk az a kétségre vonhatatlan tény, hogy a kecskeméti jogakadémia az egész magyar reformátusságé s annak megmaradása és felvirágozása az egész magyar reformátusság becsületügye. Hiszem, hogy ha a zsinaton a magyar református egyház élő lelkiismerete megszólal, ez a kérdés véglegesen és helyesen megoldható.

Püspöki vizsgálatok. Nagykörös, kecskeméti egyházmegye

Áttérve egyházkerületem belső dolgaira, most is, mint eddig, két forrásból merítem jelentésem anyagát. Egyik a személyes tapasztalás, amelyet püspöki vizsgálataim folyamán tettem, a másik pedig arra hivatott munkatársaimnak, az esperes uraknak a jelentései. Valahányszor a püspöki vizsgálatok nagyon fárasztó igáját újra meg újra felveszem vállaimra, gondosan megvizsgálom, vajon megéri-e az eredmény a fáradságot? Mindig határozott igennel kell e kérdésre felelnem. Nem említve azt, hogy reám nézve milyen tanulságos személyesen megismerni minden gyülekezetet, tisztán csak a gyülekezeti élet szempontjából, tapasztalati tényekként megállapíthatók e munka szemmel látható áldásai. Minden püspöki látogatást *nagytakarítás* előz meg. Egy év alatt e téren annyi munkát végeznek a gyülekezetek, mint máskor 10–20 év alatt. Kifestenek, rendbe szednek, renoválnak minden egyházi épületet, megcsinálnak minden kerítést. Egy-két szomorú kivételt nem számítva, minden templom, minden gyülekezet olyan, mint egy felékesített mennyasszony. Tehát a püspöki látogatás alkalom nagyobb áldozatra és nagyobb eredményekre. Egyszerre sikerül olyan terv, amiről addig hallani sem akartak és megvalósul olyan gondolat, amelyik még évtizedekig álom maradt volna. Csodálatos módon lehet érezni püspöki vizsgálatok alkalmával a magyar református nép áldozatkészségének őszerejét, amely nem egyenletes

áram, hanem kitörésekkel dolgozik. Azt volnék hajlandó mondani, hogy a magyar temperamentum mellett a generális visitatio gondviselészerű egyházkormányzati intézmény, kiváltságos eszköz a Szentlélek számára. Említsem-e azt a hatását, hogy a püspöki vizsgálat a magyar református öntudatot mennyire emeli? Mindaz a tisztség, ami a magyar református egyház nemzeti jelentőségének, a püspök közjogi állásának s ezenkívül esetleg személyének kijár, visszatérül arra az egyszerű református napszámra vagy tanyai csöszre, aki dagadó kebelrel érzi meg, hogy milyen nagy és szép dolog kálvinistának lenni. Ilyen alkalmakkor különösen fogékonyak a lelkek. Nagyszerűen meg lehet erősíteni a rendes igehirdetést, ha hallja a gyülekezet, hogy a püspök is azt hirdeti, amit a papja, viszont ha valami egyebet is mond, ennek a különbségnek értelme évtizedekig belenyomódik minden lélekbe. Realitássá válik mindenkire a mi nagy összetartozandóságunknak értéke s ezzel együtt felébred a felelősség is azokért akik reánk bizáltak. A gyengék megérik az erősebb támogatását és felveszik a náluknál is kicsinyebbek gondját. Végül kiszámíthatatlan a legfontosabb imponderabile⁶: a jól elkészült földek felett marokkal szórt Igéből hány fogan boldog csírázásra. Nem áltatom tehát magam, amikor kiolvasni vélem esperesi jelentésekből is, hogy egy-egy egyházmegyében püspöki vizsgálatok után hirtelen felszökken az úrvacsorázók száma, jobban sikerülnek a konferenciák, több vallásos irat fogy el, s könnyebben békülnek ki az ellenfelek.

Még a múlt év őszén látogattam meg Nagykörsöt, ahová már rég el akartam menni s nem rajtam múlt, hogy csak most érkeztem el. December hó 2-től 7-ig volt kítűzve a vizsgálat. Gondosan elkészített terv szerint és még gondosabban összeválogatott segítőtársakkal indultam útra. Nagykörs Dunamellék legnagyobb és legkálvinistább gyülekezte. Sok van benne, ami Debreczenre emlékeztet. Népe szorgalmas, jómódú, egyházához ragaszkodó. Hitében még fenyegetve nem volt, ezért bizonyos elbizakodottság látszik rajta. Azt hiszi, nem is lehet másképen, mint hogy Körös a világ végéig református legyen. Pedig már hozzá hasonló szép, nagy alföldi városokban kisebbségre jutott a reformátusság! Különös, régi szokása Körösnek, hogy inkább a halál szolgálja az anyaszentegyházat, mint az élet. Aki ad valamit magára, *testál* az egyháznak is s ezért alapítványi vagyona Nagykörsnek tetemes. De ha még ebben a siralmas földi létben kell az obulust kitenni, sokáig tartó gondolkozásba esik a körösi ember, – végül mégis csak kiadja, csak tudni kell kérni. Sajátságos veret ad az eklézsiának az, hogy református nemesi osztálya alig egy félszázad alatt benne kihalt s a vagyon egy része, főképp belsőségek, a kálvinista egyháznak jutottak iskolai célokra. Jellemzi a gyülekezetet az, hogy tulajdonképen iskoláiban él. Gimnáziumon és képezdén kívül 22 pompás elemi iskolája van, némelyik olyan épületben, ahova egy gimnáziumot is el lehetne helyezni. Régi gyönyörű temploma, kívül is, belül is, egyike a legszebbeknek a magyar kálvinizmusban. Csak egy fogyatkozása van, kevesebben vannak benne, mint amennyien lehetnének. Végig látogattam az elemi iskolákat foglalkoztam a tanítókkal, a növendékekkel, a szülőkkel, szóltam vallásos estélyen. Meglátogattam a gimnáziumot, tanítóképezdét, ülést tartottam tanárokkal, meglátogattam a községi polgári leányiskolát, prédikáltam a növendékeknek s bár Szilassy Aladár Őexcellenciájának halála haza szólított, a kíséretemben levő urak véghez vitték a programot, meglátogatták a tanyai iskolákat, csendes napokat tartottak a diákoknak, foglalkoztak az iparosifjúsággal, szóval nem volt olyan rétege és csoportja Nagykörs református társadalmának, hogy az Ige élő vize hozzá el ne jutott volna. A decemberben félbeszakadt vizsgálatot a legelső szabad vasárnapomon a következő év virágvasárnapján fejeztem be templomi szolgálattal és presbiteri gyűléssel. Kedvesen emlékezem vissza e napokra s szívemből áldva minden éber lelket és hű kezét, Nagykörs jövődjé felől szépét álmodok.

⁶ előre nem látható, megjósolhatatlan

Csak futólag említem meg, hogy július 16-án a somogyi egyházmegye lelkészei, tanítói és tisztviselői által Siófokon rendezett bűnbánati napon az úri szent vacsora kiszolgáltatásával járultam hozzá a nap áldásainak velem és mindnyájunkkal való közöltetéséhez. Mindig jóleső öröm tölt el, valahányszor érzem, hogy lelkipásztor társaimnak, mint hű és hivatalos pásztoruk, saját lelkük építésében szolgálhatnak. Nem említve azokat a konferenciákat, amelyeken a múlt évben részt vettem, rátérek a kecskeméti egyházmegye canonica visitatiojáról⁷ szóló beszámolómról.

Kétszeri, mintegy 10 napig tartó megszakítással, szinte hat hetet vett igénybe a kecskeméti egyházmegye meglátogatása: május 4-én kezdtük és június 18-án végeztük. Pedig nagy egyházközségeit: Kecskemétet, Nagyköröst, Halast, már megelőzőleg, némelyiket többször is, meglátogattam és megvizsgáltam. Óriási területen fekszik az egyházmegye, Jászberénytől Szánkig, Tiszavárkonytól Gombáig terjednek a méretek és a legtöbb helyen az utat koccsival tettük meg. A kecskeméti egyházmegyét az jellemzi, hogy hatalmas városi, százados gyülekezetekből, mint valami óriási kaptárból, lassan megeredt a kirajzás és áterezte a nagy alföldi pusztaságot. Ez a lassan leolvadó és a pusztaságon átcsobogó református életfolyam két óriás szolgálatot tett: meghódította, betelepítette, egyszóval civilizálta a magyar homokszivatagot és másfelől áterezte és lelkével beszötte a telepítések során oda került idegen nyelvű blokkokat. Ha megnézzük, hogy Kecskemétről hogyan eredt és táplálkozott például Kiskunfélegyháza, Jászberényből Lajosmizse, Kunszentmiklósról Szánk, Kunkerekegyháza, Abonyból Törtel, Kőrösről Kocsér: látni fogjuk ezekben a települési vonalakban a magyar lélek diadalútját. A magyar Alföldre, a világtörténelemnek erre a nagy palatáblájára annyi drága betűt, nagyszerű és mély értelmű fényírást rajzolt fele ez a lélek 400 esztendő alatt, de annyiszor törölte le ez írást onnan a történelem véres keze. Szeretném, ha minél többen végig gondolnák velem együtt azt, micsoda irtózatosságot kellett ahhoz, hogy egy ilyen telepes községet, 20–30–40 km-re az anyaközségtől, a magyar sívó pusztaságon megalapítsanak. Kőre kőből, vérrel építenek, akár Róma, akár Déva vára legyen. Homokra vályogból csak verítékkal lehet s ki tudja felmérni, mi magyar veríték csorgott el, míg ezek a vályogfalú, akáclobos, cserepes házsorok, itt a nagy Alföldön létesültek. Ezek a gyülekezetek kétfélek: vagy egy nagyobb katolikus községbe beszivárgó református gyülekezetek, amelyeknek tipikus példájául szolgál Kiskunfélegyháza, Kocsér, Szolnok vagy egy óriási közösség határán nagy tanyacsoportok alakulnak, amelyek nem válnak ugyan önálló községekké, mégis lélekszámukra különálló, zárt életüknek fogva egyházilag teljes önállóságot igénylő filiálisok. Ilyenek a Kecskemét határában levő tanyai gyülekezetek. Ezekon kívül vannak a nagy ősgyülekezetek: Abony, Ókéske, Vezseny, Jászkisér, Pánd, Gomba.

Általános benyomásaim a következők. Mint mindenütt, úgy itt is, a magyar református népszaporasága nem áll arányban gazdasági terjeszkedésével. A nagy ó-testamentumi parancsolatból: szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatokba, a kálvinista, úgy látszik, előbb az utolsót akarja megtartani. Előbb bírni s azután szaporodni. Holott a rendes út: előbb szaporodni, azután bírni. Azért mégis a magyar református nép propagatív erejéről akkor alkotunk helyes fogalmat, ha azt is számba vesszük, hogy mekkora volt e népnél az átszívódás, elköltözés. Második fontos megállapítás az, hogy ez a nagy átszívódási folyamat ma is tart. Tehát meglehetősen diaspora⁸ nép vagyunk, mert nagy történeti gyülekezeteink is állandóan rajzanak. Reánk nagyon talál a Zsidókhöz írt levélnek az a verse, hogy nincsen itt nekünk maradandó városunk Ez a különös mozgékonyosság, összekapcsolva a magyarnak földhöz tapadó szerelmével, valami sajátos ritmust ad

⁷ egyházlátogatás

⁸ itt: szórvány

ki. Mindig meg akar telepedni és mindig tovább megy. Senki nálánál jobban nem tapad a röghöz és mégis tömegekben szakad le róla. Ebből következik az, hogy a magyar reformátusságnak jó része s igen értékesebb része *diasporákban* él. A szórványok gondozására nekünk sokkal nagyobb munkát és áldozatot kell fordítani, mint eddig, sőt azt egyenesen az egész magyar reformátusságnak ügyévé kell tenni. Addig is, amíg valamit bizonyosan lehet e tárgyban tenni, különösen a presbitereket kérem, hogy legyenek e munkában a lelkész segítőtársai. Ne legyen olyan tanya, ha ott református cseléd vagy gazda él, hogy oda minden hónapban egyszer legalább be ne köszöntsen egyik-másik presbiter. Ne legyen olyan tanyai gyerek, akit élete legfontosabb időszakában, 13–14 éves korában néhány hónapra be ne vigyenek az anyaközségbe, hogy ott a konfirmációra előkészüljön. Végül ne tegyen olyan tanyai család-fő, aki legalább minden ünnepre az anyaegyház pásztorától nem kap egy traktátust, pár sornyi levelet, szóval akit el nem ér az írásbeli igehirdetés.

Újólág megállapítom azt is, hogy elemi iskolai vallástanításunk fejlesztésre szorul. Az emlékeztetési anyagot nagyon jól eltanítják, a kátét, zsoltárszöveget igen jól tudják a gyerekek, de roppant távol vannak a Bibliától és hittanórákon nem jutnak vallásos tapasztalatokhoz. Ezt a nagy kérdést csak tanítóképzésünk gondosabb ellenőrzése és a tanítónövendékek intenzívebb lelki gondozása által érhetjük el. Missziói lélekkel kell tanítóinkat megtöltenünk, mert addig lelkiismeretlenség reájuk bízni az egyház legfontosabb építő munkáját, a gyermekek vallástanítását, míg bizonyágtévő lélek nem támadt bennük. Ne rekrimináljon tanítóival szemben az az egyház, amelyik leginkább elhanyagolta tanítói lelkének a megnyerését.

Meggyőződtem arról is, hogy igen sok vadházasságnak oka az, hogy hadisegélyt élvező asszony új házasságuk megkötésével nem akar özvegyi állapota emez előnyéről lemondani. Nem tudom, hogy komoly miniszteri rendelkezés nem lendíthetne-e sokat ezen a helyzeten? Ha egy asszonyra a lelkész és a presbitérium megállapítja, hogy vadházasságban él, a hadisegély tőle megvonandó volna. Ha nem túlságos szigorúsággal, hanem nevelői érzékkel, azaz megértéssel, türelemmel és bizalommal kezelnék az ilyen rendelet végrehajtását, feltétlenül meg lenne az eredménye.

Egyébként nem mindig új megfigyelések kötik le a figyelmünket, hanem nagyon sokszor régi, közismert tapasztalásoknak látjuk megismétlődő igazolását. Így például azt, hogy ahol a lelkészben nincs meg a szeretet, a pásztori türelem lelke, idegessé, zaklatottá és engesztelhetlenné válik a gyülekezet hangulata. Öreg lelkész kivételes esetekben értékesebb, mint a középkorú, de sokszor öreg lelkész akkor tesz jót gyülekezetével és magával, ha kellő időben nyugalomba megy. Hiába prédikál valaki szépen és tartja rendbe a templomot és környékét, ha a hegyekben vagy a tanyákon egész generációk nőnek fel igehirdetés és pásztoráció nélkül, sőt egész generációk kallódnak el. Kis gyülekezetnek a lelkipásztorára nézve óriási kísértés, hogy elszokik a munkától, amiből az következik, hogy pehelynyi terhek alatt is úgy nyög, mintha mázsányi súlyt emelne és egész élete külsőleg, belsőleg terméketlenné válik. Azzal a tenger szabad idővel, amivel egy kis gyülekezet lelkésze rendelkezik, aki a vallástanítást is a tanítójára bízta s most olyan 3–400 lelkes gyülekezetben él, ahol hétfő reggeltől szombat estig mindenki a mezőn van, avval a tenger szabad idővel fel lehetett volna találni a kör négyszögűsítését és a bölcsek követét. Ez az oka annak, hogy viszont mások, nagy gyülekezetek lelkipásztorai, esperesek, püspökök életüket rövid idő alatt felőrlik a mások helyett való dolgozás lázában, hiába pótolgatva százak mulasztásait.

Utam egész folyamán híveimnek szeretete megható és felejthetetlen módon nyilvánult. A közigazgatási hatóságok nemcsak a személyes és hivatalos támogatást nyújtották, hanem jelentéktelen kivétellel, különös benső megértéssel, a rokonszenv és bajtársi lélek erejével támogattak. Preszly Elemér, Pest vármegye főispánja, az alispán, Agorasztó Tivadar, dr. Alexander Imre, Jász-Nagy-Kun-Szolnok megye

alispánja, mindkét vármegye magasabb tisztviselőivel együtt nem egy helyen részt vettek a mi közös ünnepélyünkön. Úgy nekik, mint mindenik járás főbírójának, valamint a rendezett tanácsú városok polgármestereinek e helyről is hálás köszönetemet nyilvánítom. Ki kell emelnem és meg kell köszönnöm azt a szíves és megtisztelő szolgálatot, amit utam érdekében Fáy László, Patay József, Küry Andor, Farkas Ferenc, dr. Domokos Jenő, Fábián István., Beretvás János, Patay Samu urak és özv. Ungbháry Lászlóné úrnő tettek.

Kecskeméti egyházmegyénk kerületünk legszebb ékszere. Itt vannak a legnagyobb és legerősebb gyülekezeteink, itt lüktet leginkább a pusztai misszió. Hibái az egész Dunamellék hibáival közösek, ami ezen felül van, személyek fogyatkozása.

Köszönöm útitársaimnak a szíves segítséget: Kováts István, Hetessy Kálmán egyházkerületi aljegyzőknek az igehirdetésben és a vizsgálatban, Joó Gyula és Jalsoviczky Károly öméltóságainak a jegyzői tiszt ellátását, Benedek Sándor öexcellenciájának megtisztelő részvételét s a fáradságtalan esperesnek és sokszor a gondnok úr Öméltóságának figyelmes vezetését.

Esperesi jelentések

Áttérve egyházmegyénk jelentéseire, mindenek előtt szívünkbe markol, hogy Baranya, Tolna, Somogy egyre fogy. Baranyában már egy gyülekezetre átlag 300 egynéhány lélek esik, a lélekszám fogyása egy év alatt 170. Somogyban 10 év alatt egy tizeddel kevesebb az egyházmegye lélekszáma. Mind a két szám azt jelenti, hogy 100 év múlva nem lesz baranyai és nem lesz somogyi református. Még nem adtam fel egészen a reményt arra, hogy népünk ez irtózatos lejtőn megállítható. Néha, mintha látnám a javulásnak a nyomait, de a baj oly irtózatos, hogy legjobb esetben is teljes gyógyulást csak az utánunk következő generációktól várhatnak. Ezek a kis pusztuló egyházak természetesen lelkileg is zuhannak. Szakadatlan panasz érkezik díjlevélharcok miatt, pedig pásztor és gyülekezet egyaránt tönkremegy abban a lehetetlen helyzetben, hogy közöttük bérharc dúl. Reá kell mutatnom, hogy az apróbb gyülekezetek egyházi életünknek egyik égető problémáját jelentik. Ha még az egyke miatt elnéptelenedő baranyai gyülekezetnek, amely a maga 150–160 lélekszámával, ma még mindig ugyanannyi földet bír, mint ezelőtt 100 esztendővel, amikor 800 lélekből állott, tetszenék is az a fényűzés, hogy magának papot és tanítót tartson, a közegyház ezt sokáig nem tűrheti. Először azért, mert nem lehet a paphiányon segíteni akkor, ha 120–150 ember maga is egy papot tart. Egészen bizonyos, hogy akkor másutt valahol 10.000-re se jut egy lelkipásztor. Másodszer nem tűrheti a közegyház azt, hogy egy lelkész egy egész életre olyan munkát vállaljon, amelyik abszolúte nem tölt be egy férfiéletet. Ha az a 150 baranyai lélek napi 4–6 órán át foglalkoztatni bírja a maga lelkipásztorát, még lehetne beszélni az önálló paptartási jogról, de az a baj, hogy nem tudja foglalkoztatni, ezzel pedig a semmittevést intézményesítjük Krisztus anyaszentegyházában. A baranyai gyülekezetek elnéptelenedése folytán feltétlenül a körlelkési intézmény behozatalára lesz szükség. Egyszersmind élénk visszhangot adok a dunántúli egyházkerület közgyűlésén Antal Géza püspöktársam ajakán elhangzott azon gondolatra, hogy az ilyen gyülekezetekben a lelkésztanítótság állíttassék vissza.

Minden esperesi jelentésből azt a biztató és örvendetes hangot hallom kicsendülni, hogy az egyházmegyékben a hitélet ébred. Határozott haladást állapít meg ezen a téren mindenik esperes. Viszont mindenik egyházmegye panaszol a vadházasságok ellen, amelynek száma főképen a hadisegély miatt emelkedett fel és legmagasabb Baranyában. Elhangzik Pest megyéből az a panasz, hogy versenyző korcsmárosok jótékony célra, például levante-alapra adott illetmény ellenében egyre-másra nyerik a táncmulatságra adott engedélyeket s ezáltal demoralizálják a népet és az ifjúságot. Mikor

látjuk meg, hogy rossz üzlet, ha tízannyi vész el a vámon, mint amennyi a réven bejön. A gyülekezetek áldozatkészsége is megnyugtató. Különösen harangokra nagyon kitelik a pénz, de a mi magyar református népünk az elmúlt nehéz esztendőben erejéhez mérten áldozott Isten dicsőségére is. Csupán azt az igazságtalanságot kell fájlalnunk és megszüntetéséről gondoskodnunk, hogy minél kisebb és minél szegényebb egy gyülekezet, annál nagyobb terhet hordoz s minél nagyobb és minél gazdagabb emberekből áll egy gyülekezet, annál kisebb a terhe. Egyszer paradoxonszerűen mondtam, hogy a magyar presbitériánus egyház alkotmányában episcopalis,⁹ gazdasági rendszerében kongregacionális,¹⁰ holott jobb volna, ha megfordítva lenne. Több ezerholdas emberek díszes egyházi állásokban felszisszennek, ha egy millió korona adót vetnek ki rájuk és van olyan gyülekezetünk, ahol a napszámos ember, akinek semmije sincs, másfél mázsa búzáérték rendkívüli adót hordoz. Újólág hangsúlyozom, hogy az egyes egyházközségek, ahol csak tehetik, igényeljenek földet a maguk számára. És hangsúlyozom azt is, hogy a magyar földet jobb helyre nem lehet adni, mintha református eklézsiák szolgáinak adják.

Iskolák

Iskolaügyünk mindenik tagozatáról részletes és érdekes jelentések kerülnek tárgyalás alá. Mielőtt én általános képet nyújthatnék egyházkerületünk tanügyéről, hadd irányozzam mindnyájunk figyelmét a legelső és legnagyobb magyar tanító fényes alakjára, a tragikus sorsú Apáczai Csere János páratlan jelentőségére, ebben a jubileumi esztendőben, születési évének háromszázadik fordulóján. Azt hiszem, kevés ember volt kálvinistább mint ő, aki egy episcopalis színezetű, hatalmi politika áldozata lőn. Volt-e valaki, akiben a magyar kálvinizmus kultúrszennedélye izzóbban lüktetett volna, mint benne? Volt-e valaki a nevelésnek és hozzá a magyar nemzeti nevelésnek nagyobb fanatikusa, mint ő, akit lélekben és gondolkodásban egy lépés választ el Széchenyi Istvántól, bár közöttük századok szakadéka ásít. Volt-e valaki, aki az Isten képét feljebb becsülte volna és hűségesebben szolgálta volna, mint ő, akinek szemében a humánus azért volt olyan drága, mert a divinum¹¹ egyetlen reális hordozója? Nyughatatlan, lázongó, tragikus magyar: személye nemcsak ékessége, hanem sokszor szinte szimbóluma annak a kálvinizmusnak, amely heroikus nemzetnevelő munkájában árván, elhagyatva, nagy ideáljainak súlya alatt roskadozik és lassankint rámeleg igazságaira. Szelleme járja át iskoláinkat és tanítóinkat, mi pedig expiáljuk¹² kora bűneit azzal, hogy magunkban felismerjük és eltávoztatjuk.

Theológiánkon immár 7 tanár végzi magasztos hivatását olyan javadalmazás mellett, amelyik ma Magyarországon a legkülönb. Remélem, ahogy konszolidálódnak a viszonyok, mind több mód lesz reá, hogy tudományos irodalom művelése terén is betöltsék egyházunknak hozzájuk fűzött várakozásait.

A középiskoláknál említem meg, hogy budapesti főgimnáziumunk kiváló igazgatóját, Ravasz Árpád urat, a főigazgatói címmel és jelleggel tüntették ki. A református egyház kitüntetések adni nem tud, de szívből örül, ha legkiválóbb emberei országos elismerésben részesülnek. Érdemesebb embert, jobb tanárt és hívebb igazgatót kitüntetés nem ért, mint a jelen esetben. Középiskoláink örvendezve érzik és követik új tanügyi előadónk, dr. Imre Sándor erős és határozott szellemének hatásait és irányítását. Minden szava, tette, tanácsa elárulják a mestert. Hiszem, hogy szolgálata a dunamelléki egyházkerület iskolaügyében mély nyomokat hagy és fölöttébb áldásos leend.

⁹ püspöki

¹⁰ itt: gyülekezetközpontú

¹¹ isteni

¹² jóvá tesz, kiengesztel

Elemi iskoláinknál csak azt jegyzem meg, hogy az egyházmegyék hatáskörének és felelőségének teljes mértékben érintetlen hagyása mellett, óhajtanám elemi iskoláztatásunkkal összefüggő egyházi és iskolapolitikai kérdéseket egységes irányítás alá venni.

Elemi iskoláinkban végtől-végig a tanítók végzik a vallástanítást, még ott is, ahol a lelkésznek valósággal üdülés lehetne ilyen elfoglaltság, annyira kevéssé vannak a gyülekezetek kicsiny lélekszáma miatt igénybe véve.

Ez alkalommal szerepel egyházkerületi közgyűlésünk tárgysorozatában összefoglaló jelentés nem református iskoláinkban végzett vallástanítási munkálatokról. Ezt a nagy ügyet az egyházkerületek eddig figyelmen kívül hagyták, pedig ha meggondoljuk, hogy növendékeinknek 57 százaléka nem református iskolába jár, továbbá, hogy éppen ezek vannak nagyobb veszedelemnek kitéve, végül, hogy a református iskolák növendékei a rossz vallástanítást lelkiileg kibírják, de a nem református iskolák növendékei ugyanebbe lelkiileg belepusztulnak: világossá lesz előttünk, hogy ez olyan ága az egyházépítésnek, amivel nekünk különös figyelemmel foglalkoznunk kell. Budapesten maholnap mintaszerűen fog menni ez az ügy s 300 iskolában, majdnem 1000 órán, több, mint 40.000 gyermeket, 80 fegyelmezett, rendben tartott és jól fizetett vallástanító fog nevelni reformátusnak. Hogy ez a kérdés így megoldható volt, abban oroszlánrésze Budapest székesfőváros tanácsának van, amely iskoláiban a vallás tanítására rendes tanítói, illetve tanári állásokat szervezett, éppen úgy, mint ahogy ezt évekkkel ezelőtt a magyar állam tette az állami iskolákban. Indítványozom, hogy Budapest székesfőváros közönségének egyházkerületünk hálás köszönetét és elismerését nyilvánítsa. Remélem, hogy Budapest tündöklő példája vonzani fogja mindazokat a közösségeket, amelyek iskolákat tartanak fenn.

Kerületi adminisztráció

A kerületi adminisztráció a régi hűséggel és odaadással dolgozott. A helyettes számvevő beállítása a kívánt eredménnyel járt: ma már világos és biztos az egész kerület gazdasági képe. A vagyonkezelő úr a múltak fogvatkozásait pótolta, birtokainkat jobb karba hozta és a jövedelmezőséget tetemesen felfokozta. Egyre több időt szentel e munkának és egyre több eredmény koszorúzza hűségét. A hivatalos lap ügyében kell még fontos megjegyzéseket tennünk. Egy év próbaideje megmutatta, hogy mennyivel könnyebbé, világosabbá és egyszerűbbé teheti a lap az adminisztrációt. De minden egyes egyházmegyéből egyformán hangzik a panasz, hogy az illető hivatalosok, lelkészek és igazgatók a hivatalos lapot nem olvassák s ezért sürgetésekkel, késedelmezésekkel tengersok idő és energia tékozlódik el. Nyilvánvalóan szellemi lazasággal állunk szembe, amit sürgősen és gyökeresen meg kell szüntetnünk. Ezért több esperes által javasolt rendbírság behozatala érdekében közigazgatási bizottságunk megfelelő előterjesztést fog tenni.

Anyagi ügyek

Református egyházunk anyagi élete három forrásból táplálkozott: az ősök áldozatkészsége folytán támadt tőkéből, a hívek egyházi adójából és az államsegélyből. Az ősökétől örökölt tőke jórészt földbirtokban van, a papi és tanítói földek canonica portioi¹³ ezek. De a háború előtti 50 esztendőben határozottan az a törekvés volt észlelhető, – nem a kerületeknél, mert annak anyagi ügyeit bölcs és nagy emberek irányították, hanem egyházközségeknél, iskoláknál – hogy a földbirtokot pénzzé tegyék s azt vagy értékpapírokban vagy takarékbetétekben gyümölcsöztessék. Miután nekünk nem volt sohasem

¹³ itt: javadalmi föld

egységes gazdasági politikánk s minden autonóm alakulat úgy vezette anyagi ügyeit, ahogy bölcseségétől telt, nagyon sok egyházunk és iskolánk helyezte el a létalapjait képező tőkét hadikölcsönbe, koronajáradékokba, jelzáloglevelekbe. Ezek most semmivé váltak, így történik meg, hogy iskoláink, amelyek csupa hazafiságból hadikölcsönt jegyeztek, szegénységük miatt államsegélyüket is elvesztik akkor, amikor a vallás és tanulmányi alap az állam közoktatásügyi költségvetése mellett egy másik óriás, de diszkrét tárca immenz¹⁴ fedezetével rendelkezik.

A második forrás, a hívek élő áldozatkészsége, bizonyos fluktuációt mutat. Óriás konjunktura hullámzásokon estünk által: némelykor annyi volt a pénz híveink kezén, hogy szinte demoralizálta őket, máskor olyan nagy volt az inség, hogy ez erkölcsileg is fenyegette őket. Az a benyomásom, hogy református népünk, amelynek zöme a kisgazda társadalomból kerül ki, túl ment már a gazdasági előny maximumán és csendesesen száll alá hidegebb és nehezebb napok felé. Így jutunk a harmadik forrásnak, az államsegélynek égető és nemzeti jelentőségű problémájához. Hálásan ismerjük el és hirdetjük, hogy a lelkeszi nyugdíjintézetnek adott tetemes államsegély egyike volt a legnemesebb cselekedeteknek, amit velünk a kormányzat elkövetett. Tudjuk, kinek az érdeme és kit áldjunk érte. De reá kell mutatnunk, hogy az adósegélynek neveléses összegben való folyósítása nemcsak kis és közép gyülekezeteinket roppantja meg, hanem az egész magyar kálvinista népen keserűséget halmoz fel. Tisza István legszemélyesebb műve éppen az adócsökkentési segélyek rendszerének a kiépítése volt mert ezzel segített igazán a szegény magyar református emberen, azon a sok száz névtelen parasztpatrónuson, aki nemzeti, kulturális és lelki célokért két keze munkájának összes jövedelméből nemcsak tizedet, hanem sokszor a tized háromszorosát áldozta. Ha a magyar nagy ingó és ingatlan tőkéknek boldog tulajdonosai ugyanennek a teherhordozásnak csak egy tizedét vagy századát vállalták volna, azaz évi jövedelmüknek nem a tized részét, hanem ezred részét adták volna nemzeti és kulturális célra, ma ez az ország másképpen állna. Illő tehát, hogy az egyházak segélyezésének éppen ez a formája, amely éppen a legszegényebb nép rétegnek válláról veszi le a terhet, zavartalanul és hiánytalanul érvényesüljön ma is. Fordulok szavammal az ország sorsának intézőihez éppen úgy, mint a magyar szegény nép minden igaz szószólójához, hogy ez igényünket támogatni és kielégíteni siessenek. Egy millió aranykoronával az adósegélyek ügye újra megnyugtatóan el volna intézve. Minden illetékesnek bírom személy szerint tett kötelező ígéretét arra nézve, hogy ez a kérdés legelső alkalommal meg fog oldatni. A másik fontos kérdés lelkeszeink fizetése. Minél kevésbé érzem a magam személyén a lelkeszi állás anyagi nehézségeit, annál hangosabb és határozottabb szószólója vagyok igazuknak. Református lelkeszeinkre az utolsó 10 esztendő alatt, különösen a falusi lelkeszekre, átmenetileg rámosolygott a viszonylagos jólét bágyadt napsugara. Ugyanakkor a városi lelkeszek mentek hihetetlen nehézségeken keresztül. De ma, amikor ismét javul egyetemlegesen a tisztviselők helyzete, egy jóra való állami tanító, szolgálatának utolsó évtizedében eljut a VII. fizetési osztályba s ugyanakkor az a református lelkesz, aki ha kongruás¹⁵ lelkesz, a X. fizetési osztályból élte fogytáig sem mozdul ki. Mindennél sürgősebb tehát ennek a kérdésnek az orvoslása s a lelkeszi kar korpótlékának vagy pedig fizeti fokozatának megfelelő rendezése. Fél millió aranykoronával ezt a kérdést is meg lehet oldani. És kiért tegyen valamit ez a kormányzat, mint a református papért, ki az ország legfontosabb politikai tényezőjének, a kisgazda társadalomnak természetes vezetője, aki soha semmiféle szélsőségre nem kapható, de akire bizton lehet számítani minden nemzeti ügynél, még a legsötétebb órákban is. A református pap, még a legjobban javadalmazott is, egész életét tisztas szegénységben éli

¹⁴ mérhetetlen

¹⁵ lelkeszi illetmény állami kiegészítése

le. Sok olyan eklézsiánk van, ahol élelme, ruházata és lakhatása megvan s mindez átlagos középmodot biztosít az illetőnek. De rögtön vége van ennek az anyagi helyzetnek s átveszi uralmát a gond vagy a nélkülözés, mihelyt 2–3 gyermeket taníttatni kell. Ki az, aki nem tudja, hogy Magyarország intelligenciájában és középosztályában századok óta azok foglalták el a legelőkelőbb helyet és tették legnagyobb szolgálatot, akik református papi családokból származtak és ki meri a felelősséget vállalni azért, hogy valaha a református pap ne tudja taníttatni gyermekeit?

Az államsegéllyel kapcsolatban említtem meg azt, hogy a püspökök államsegélyeinek revíziója és a díjleveleknek megállapítása körül sok sérelem esik rajtunk. Közigazgatási bizottságok határoznak ezekben a dolgokban, nem egységesen és hangulatoktól nem mentesen, de mindig a megkérdezésünk és a meghallgatásunk nélkül. Ebből kifolyólag óriási terhek szakadnak a gyülekezetek vállára, amivel lassankint iskola- és kultúraellenes hangulatot nevelünk bele népünkbe. Azért helyesnek és méltányosnak tartom, hogy a politikai községek, akiknek a válláról a felekezetek az iskoláztatás kötelezettségét levették, tetemes mértékben járuljanak hozzá a felekezetek terheinek elviselhetőbbé tételéhez, mert ha a felekezetek kidőlnek a teher alatt, reájuk száll a kettős iga.

Egyházkerületünk költségvetése úgy a közpénztár, mint a teológia- és a Madas-pénztárnál elérték a teherbírási végső fokát, jövedelmeink tovább nem fokozhatók. Ellenben terheink váratlanul megsokszorozódhatnak. Azért jó lesz kellő időben úgy az igénylőknek, mint az igényről gondoskodóknak a helyzet legkomolyabb mérlegelésével járni el. Reá kell mutatnom arra, hogy az egyházkerületnek megvannak a maga feladatai, vállalkozásai, kötelezettségei, tehát lejárt az ideje annak, hogy az egyes gyülekezetek az egyházkerület terhére alkotásokba kezdjenek. Arról is gondoskodnunk kell, hogy egy csomó adminisztratív költség, konventi és kerületi jegyzőkönyvek, kiadványok árai ne a kerületre hárítsanak, mint gazdag nagybácsira, hanem megfelelő kulcs, talán lélekszám szerint, reparciáltassanak¹⁶ a gyülekezetek között.

Programkérdések. A külmiszió

Szokásom püspöki jelentésemben programkérdéseket is felvetni. Szükségét érzem annak, hogy ez alkalommal egyházunknak egy életbevágóan fontos ügyéről, illetve legnagyobb történelmi mulasztásáról szóljak. Ez a *külmiszió*. A magyar református egyház az egyetlen kálvinista egyház a világon, amelyik külmiszióval nem foglalkozik. Pedig nagyságra, anyagi és szellemi súlyra nézve az elsők között áll. Tudom, hogy ez a gondolat még ma egyházunk vezetőitől is idegen, de a szükségét látom annak, hogy a hivatalos egyház egyik legmagasabb fórumán, egyházkerületi közgyűlésünkön, talán az én személyes külön véleményemként, de állásom és felelősségem egész súlyával kifejezésre jusson az a gondolat, hogy a magyar reformátusságnak szüksége van külmiszióra és a nagy keresztyén misszióknak szükség van a magyar reformátusokra. A keresztyénség hódító erejét, világtörténelmi lendületét, életritmusát Jézus utolsó szavai fejezi ki: Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket. (Mt. 28:19.) Minden igazi hitnek mértéke és bélyegzője a két első apostol vallomása: *Nem tehetjük, hogy ne hirdessük, amiket láttunk és hallottunk*. (Ap. csel. 4:20.) A keresztyénség történetének legfényesebb lapjai azok a hősi küzdelmek, amelyek a mindenkori legjobbak a Krisztus királyságának propagálásáért vívtok. Mindaddig egy egyház isteni szemrehányás súlya alatt áll, míg egész lélekkel meg nem kísérelte másokkal is közölni azt az üdvöt, amit Isten ingyen kegyelméből vett. Viszont 2000 esztendő történelmi tanúságai, az emberi meggondolás és Isten törvényei egyaránt bizonyítják, hogy a pogányság missziója az illető egyház meg-

¹⁶ szétosztásra kerül

elevenítésére és átalakítására szolgáló isteni eszköz. Szent circulus vitiosus¹⁷ látszik itten. Minél előbb valamely egyház, annál lüktetőbb külmissziója van, minél többet áldoz valamely egyház külmisszióra, annál bensőbbé és mélyebbé válik élete. Magyar református egyházunknak is nagy lelki haszonnal járna, ha felébredne benne a felelősség azok iránt, akiket még nem ért el az evangélium, ha megtanulna áldozni azokért, akik sötétségben ülnek és még nem láttak világosságot, ha látóköre kiszélesednék és beleiktatódnék abba az óriási szolidaritásba, amely Krisztus felségjogaiért küzd. Ez a szegény magyar nép annyi vért hullatott a keresztyénség védelmében, olyan árva itt a népek nagy országútja mellett, olyan megcsönkített és elalélt, mint a jericho utas. Emberileg minden jogcíme meg volna arra, hogy másnak segítségét várja és ne a magáét ígérje el. Mégis, ez a nép soha meg nem újul külső segítséggel vagy anyagi erőkkal. Reá is talál amit Péter mondott a Szép kapuban: Aranyam, ezüstöm nincsen nekem, a názáreti Jézus nevében mondom, kelj fel és járj! A Jézus neve, a Lélek ereje az, ami lábra állíthatja ezt a nemzetet. A Lélek pedig azzal hat hogy új feladatokat ad s azokhoz új erőket. Teherrel nőttet, próbatétellel erősít. Azok a nagy testvéregyházak, amelyek annyi segítséggel és barátsággal voltak hozzánk, különösen a legutóbbi években, szinte elvárják, hogy gyógyítsuk magunkat az áldozat eme drága alkalmának megragadásával. Miért legyen éppen a magyar református egyház a keresztyénség legnagyobb és legdicsőségesebb vállalkozásában a legutolsó sorban, ott is messze elmaradva, nála szegényebb, kisebb egyházak mögött? Azért innen ünnepélyesen felhívást intézek a magyar református anyaszentegyház híveihez és felhívom azokat, akik megértik e nagy ügyet és szolgálni akarják, hogy imádságaikkal és áldozataikkal siessenek részt venni e munkából. Indítványt nem teszek, hivatalos tárgyalásra a kérdést még érettnék nem tartom, csak bele akarom kiáltani a magyar csöndességbe és lelkekbe ezt a szokatlan toborzót: református hívő magyarok, tegyetek valamit a Krisztus világuralmáért!

Egyéb szolgálataim

Befejezésül hadd szóljak pár szót arról a nagy magyar református íróról, akinek alakja ezt az egész esztendőt százados fényével besugározta. Jókai Mór emlékezetének áldoztam a Kisfaludy-Társaságban és a Protestáns Irodalmi Társaságban. Ez a nagy kálvinista eretnek tulajdonképpen nagy kálvinista apologéta. Génuszát átítatta a kálvinista lélek s úgy megérzik benne, mint a muskotályillat a venyige virágjában, gyümölcsében és leszűrt borában.

Egyéb szolgálataim során a múlt esztendőben voltam Szegeden, Debreczenben, Szentesen, Békésgyulán, Békéscsabán, Geszten s még sok kisebb helyen. Nem sorolom fel vándorlásaimat, csak az utolsó stációt, amikor megérkeztem Csehszlovákiába, a nagy Duna mellett egy nagy ember csendes és szép tuszkulánumbába¹⁸: pár napi pihenőre Dunaörsre. Ma más országban van ez a föld, de minden levele, fűszála hozzánk van kötözve annak a lelke által, aki lakja és teremtette. Szeretet és bölcsesség látszik minden palántán, épületén, szépség sugárzik a parkon, a jegenyéken, ugaron és gyümölcsösön. Gazdáját sehol sem lehet annyira megérteni, mint otthon, midőn ő művét magyarázza és műve őt. Bár egyedül voltam ott, éreztem, hogy egyházkerületem és kálvinista népem képében járok s köszöntöm úri portáján, kedves otthonában azt a férfiút, főgondnokunk őexcellenciáját, ki akármerre jár-ke, mindenütt mindnyájunk áldása között jár. Isten áldását kérve életére, zárom püspöki jelentésemet.

¹⁷ ördögi kör

¹⁸ Cicero falusi birtoka nyomán, a művelt ember közélettől való elvonulásának helye